

<https://doi.org/10.15407/fd2025.03.105>

УДК 111.32+165.24

Валерій ЗАГОРОДНЮК,

доктор філософських наук, професор,

завідувач відділу філософської антропології,

Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України,

01001, Київ, Трьохсвятительська, 4

valzag5@yahoo.com

<https://orcid.org/0000-0002-8707-4226>

ГЛОБАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЛЮДСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена глобальним проблемам людства в умовах російсько-української війни. Показано, що дві актуальні глобальні проблеми, які постали перед людством у ХХІ сторіччі, — це проблема війни і миру та проблема екології. Ці проблеми мають важливе теоретичне та практичне значення. У різний час та чи інша проблема ви-сувається на авансцену людської історії, але доконаним фактом є їхній безперечний і незмінний взаємозв'язок. Обґрунтовано, що нині екологічна ситуація в Україні іс-тотно погіршується у зв'язку з російсько-українською війною. Проте тут конче по-трібен не лише діагноз хвороби, а й певні ліки. У дослідженні глобальних проблем люд-ства, зокрема екологічної, необхідно здійснити не лише опис цих проблем, а й певну філософську рефлексію над ними. Слід здолати просвітницьку ілюзію, що людина чи-нить відповідно до набутих знань і що наука є панацеєю у розв'язанні глобальних проблем людства, в тому числі екологічної проблеми. Автор погоджується з німець-ким дослідником В. Кульманом, який вважає, що позбутися антропоцентризму сто-совно природи взагалі неможливо. У зв'язку з цим запропоновано власний екологічний імператив: «Вчиняй із природою так, як би ти хотів, щоб вона вчиняла з тобою». У підмурку цього екологічного імперативу лежить своєрідно модифіковане «золоте

Цитування: Загороднюк, В. (2025). Глобальні проблеми людства в умовах російсько-української війни. *Філософська думка*, 3, 105—113. <https://doi.org/10.15407/fd2025.03.105>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025. Стаття опублікована за умо-вами відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

правило», яке свого часу І. Кант трансформував у свій категоричний імператив. Обґрунтовано певні застереження щодо самого терміна «екологічна етика», адже етика — це теоретичне осмислення моралі, а ця категорія властива лише міжлюдському спілкуванню. Отже, етика можлива лише у суб'єкт-суб'єктних відносинах, а екологія, як відомо, є наукою про відношення між людиною і природою, яка не є суб'єктом. Тому й антропоцентризм у ставленні до природи є нездоланим. Інша річ, що ставлення людини до природи опосередковане ставленням до інших людей, так само як і ставлення людини до світу опосередковане ставленням людини до людини. У цьому контексті можливе моральні відносини у людській комунікації щодо природи. За такого розуміння екологічна етика не викликати особливих заперечень. Показано, що з усім тим центральна проблема цієї дисципліни так і залишається нерозв'язаною. Чи є природа цінністю сама по собі, а чи вона є цінністю для людини? Якщо ми наполягатимемо на першій тезі, то неодмінно матимемо позицію натураналізму, якщо ж ми поділяємо другу тезу, то цей вибір неминуче призводитиме до антропоцентризму. Тож варто погодитись із відомим німецьким дослідником К. М. Маєр-Абіхом, який вважає, що не людина є мірою всіх речей, а все, що нас оточує, є мірою нашої людськості.

Ключові слова: глобальні проблеми людства, війна і мир, екологічна етика, екологічний імператив, антропоцентризм.

Мета цієї статті полягає в тому, щоб розкрити складний взаємозв'язок глобальних проблем людства в умовах російсько-української війни. Дві актуальні глобальні проблеми, які постали перед людством у ХХІ столітті, — це проблема війни і миру та проблема екології. Обидві проблеми мають не лише важливе теоретичне значення. Власне йдеться про те, що може призвести до знищення людства і життя на Землі. Упродовж людської історії та чи та проблема висувалася на авансцену, але їхній безперечний і непозбутний взаємозв'язок не підлягає сумніву.

Безумовно, однією з головних проблем людства є проблема війни і миру, зокрема загроза термоядерної катастрофи. До речі, глобальною ця проблема стала з появою зброї масового знищення: спершу хімічної та бактеріологічної, а згодом і ядерної.

ХХ століття вперше призвело до такого феномену, як світова війна. Зокрема, у Другу світову війну було втягнуто понад 70 держав, а загальні втрати населення сягнули 55 млн. Нині сукупний світовий запас ядерної зброї становить близько 15 тис. мегатонн, що приблизно дорівнює більш як 1 млн бомб, аналогічних тій, яку було скинуто на Хіросіму. Застосування ядерної зброї неможливе проведення локальної війни. Після кількох ядерних вибухів, як показують розрахунки вчених, на всій планеті розпочнеться «ядерна зима», наслідком якої буде глобальне зниження температури на 15—20 градусів С. В атмосфері Землі різко скоротиться кількість кисню. За таких умов на планеті зникне все живе. Навіть не масштабна світова ядерна війна, а локальний ядерний конфлікт може спричинити таку кліматичну катастрофу, яка призведе до загибелі людства.

Хоча після Хіросіми та Нагасакі, ядерна зброя більше не застосовували, наразі дев'ять країн володіють нею, у тому числі й такі, що постійно конфліктують між собою (Індія та Пакистан). За даними незалежного міжнародного інституту SIPRI, у 2025 році список держав, які володіють ядерними боєголовками, виглядає так: РФ (5459), США (5177), Китай (600), Франція (290), Велика Британія (225), Індія (180), Пакистан (170), Ізраїль (90), КНДР (50). Офіційно у світі існують 5 країн, які мають право тримати ядерну зброю: США, Росія, Китай, Франція та Велика Британія. Відповідно вони повинні виступати гарантами миру та безпеки у світі. Проте, на жаль, цього не відбувається, геополітичне напруження зростає і світ як ніколи близько стоїть на підступах до Третьої світової війни.

Величезними є також економічні втрати людства від гонитви озброєнь. Після Другої світової війни людство витратило вже близько 10 трлн доларів США на озброєння та утримання армії. Цю астрономічну суму можна було б використати набагато продуктивніше, наприклад на ліквідацію тих сучасних викликів і загроз, які стоять перед людством. Проте видатки на військові потреби наразі стрімко зростають. Причому набагато швидше, ніж інші країни, нарощує свій ядерний потенціал Китай.

Розв'язати проблему війни і миру та відвернути загрозу термоядерної катастрофи людство зможе лише спільними зусиллями. Для цього вагоме значення має підписання міжнародних угод про скорочення озброєнь. Значним внеском у справу миру на Землі є добровільна відмова від ядерної зброї. Першою державою світу, яка зробила такий крок, як відомо, стала Україна. Проте доцільність цього кроку нині дедалі більше ставиться під сумнів. Адже Росія як ядерна держава, що за відповідними угодами, виступила однією з держав-гарантів територіальної цілісності нашої країни, розв'язала повномасштабну неспровоковану війну проти України, порушивши таким чином власні зобов'язання та всі міжнародні правила і норми.

Глобальні проблеми людства актуалізували три відомі кантівські питання: «Що я можу знати?», «Що я повинен робити?», «На що я можу сподіватись?». Розглянемо їх на прикладі екологічної кризи. Відповідь на перше питання передбачає дослідження сучасного екологічного стану та аналіз причин, які призвели до нього.

Щоб зрозуміти наскільки серйозним чинником для людства є екологія (принагідно нагадаю, що цей термін запровадив Е. Гекель ще у XIX столітті на позначення науки про відношення організму та навколишнього зовнішнього світу), досить констатувати той факт, що забруднення довкілля, зокрема води і повітря, спричиняє більше жертв, ніж насильство, хвороби, голод або стихійні лиха.

Згідно з результатами роботи американських науковців, у 2015 році кожна шоста передчасна смерть (а це близько 9 млн людей) трапилася

в результаті токсичного впливу. І то лише приблизна оцінка, а реальний показник набагато більший, адже не всі країни мають розвинену систему моніторингу і не всі отруйні хімічні речовини відстежуються в навколишньому середовищі. У цьому контексті найнебезпечнішими регіонами є Африка та Азія. Сумнівна пальма першості серед країн, в яких найбільше людей (близько 2,5 млн) вмирають від забруднення води й повітря належить Індії. На чільному другому місці у цьому горезвісному рейтингу перебуває Китай, де щорічно від несприятливої екологічної ситуації гинуть 1,8 млн людей. І зрозуміло, що за останні десять років ситуація явно не стала кращою.

За умов російсько-української війни, забруднення повітря, ґрунту, води, лісів сягає катастрофічних масштабів. Майже 20% земель в Україні заміновано, і головним чином це сільськогосподарські угіддя. Внаслідок російської агресії, в Україні постраждали понад 3 млн гектарів лісу. Деякі ліси в Україні, зокрема красивий Серебрянський ліс на Донбасі, майже повністю спалені й залишилися лише на карті. Принагідно зазначу — щоб відновитися, сосновим лісам потрібно не менше 50—70 років.

Змінюється і сам ландшафт на теренах України. Згадаймо лише Каховське водосховище. У ніч на 6 червня 2023 року російські війська підірвали дамбу Каховської гідроелектростанції, тим самим спровокувавши одну з найбільших техногенних катастроф за останні десятиліття. У зоні катастрофи опинилося близько 16 тисяч людей та 80 населених пунктів. За оцінкою експертів, підрив Каховської ГЕС спричинив збитки в розмірі близько 14 млрд доларів США, враховуючи пошкодження інфраструктури та довгостроковий вплив на довкілля. Утім, нині на дні водосховища тепер виріс густий вербовий ліс, де дерева сягають 6—7 м заввишки.

Не варто забувати й про те, що найбільша АЕС в Європі, а саме Запорізька атомна електростанція, нині перебуває у руках рашистів. А до яких наслідків може призвести «мирний атом», ми добре пам'ятаємо з часів Чорнобилі. Ми пам'ятаємо — росіяни, схоже, ні. Інакше чим можна пояснити бездумні та безглузді намагання завдати удар по ЧАЕС із використанням БПЛА. До речі, 14 лютого 2025 року російський ударний дрон таки влучив у новий безпечний конфайнмент над зруйнованим 4-м енергоблоком Чорнобильської атомної електростанції, спричинивши пожежу. На ліквідацію наслідків цього удару від міжнародних партнерів було виділено 42,5 млн євро.

Перелік екологічних лих і негараздів може бути значно розширений, але й уже артикульованих, мабуть, досить, аби зрозуміти, що несприятливі екологічні явища перетворилися на суттєвий елемент життєдіяльності людства і негативно впливають на різні царини людської діяльності, зокрема на здоров'я людини. За умов бездумної експлуатації природи, активної неконтрольованої діяльності людини виникає цілком

реальна загроза знищення самого людства. Людина, поставивши себе над природою, забула, що сама є її частиною й підлягає її законам. Тож для успішного розв'язання складних екологічних проблем насамперед потрібен перехід до утвердження екологічної свідомості як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Природні ресурси й довкілля як загальнолюдську спадщину потрібно використовувати з дотриманням принципу рівних прав нинішнього і прийдешніх поколінь на доброякісне життєве довкілля.

Ще раз наголошу, що нині екологічна ситуація в Україні істотно погіршується внаслідок російсько-українській війні. Проте важливо визначити не лише діагноз хвороби, а й належні ліки. Тут ми переходимо до другого Кантового питання: «Що я маю робити?». Принагідно зазначу, що в дослідженні глобальних проблем людства, зокрема екологічної, необхідні не лише опис цих проблем, а й певна філософська рефлексія над ними.

Варто позбутися просвітницької ілюзії, буцімто людина поводить себе відповідно до набутих знань, а наука є панацеєю у розв'язанні глобальних проблем людства, зокрема екологічної. Власне і сама наука має змінити свою форму, намагаючись імплементувати у своє лоно етичні параметри.

Свою знакову працю «Принцип відповідальності», який засадничає екологічну етику, Ганс Йонас розпочинає промовистими словами: «Остаточно розкутий Прометей, якому наука надає незнані досі ще сили, а економіка — нечувані стимули, закликає до етики, щоб через добровільне підкорення їй приборкати свою могутність, аби ця могутність не обернулася для людини лихом... Підкорення природи, що мало на меті щастя людей, своїми надмірними успіхами, які поширюються і на природу самої людини, перетворилося на виклик людському буттю як такому» (Йонас, 2001: с. 7).

Звідси випливає відомий категоричний імператив Г. Йонаса: «Чини так, щоб наслідки твоєї діяльності узгоджувалися з продовженням автентичного людського життя на землі», або в негативній формі: «Чини так, щоб наслідки твоєї дії не були руйнівними для майбутньої можливості такого життя», а простіше: «Не завдавай шкоди умовам для беззастережного продовження існування людства на землі» (Йонас, 2001: сс. 27—28).

Варто погодитися з А. Єрмоленком, що в цій концепції важлива трансформація трансцендентного підґрунтя засад етики в іманентне — завдяки імплементації такого чинника, як буття майбутніх поколінь. Цей чинник має триєдину природу: по-перше, він є онтологічним, оскільки передбачає буття наступних поколінь, по-друге, він є телеологічним, оскільки за мету проголошується існування наступних поколінь, по-третє, виходячи за межі близьких цілей та інтересів, він надає трансцендентального виміру (Єрмоленко, 2010: с. 188).

Український дослідник пропонує власний етично-екологічний імператив: «чини лише згідно з максимою, виходячи з якої ти міг би передбачити, що наслідки та побічні наслідки, які згодом виникатимуть з її всезагального застосування, будуть “прийнятними” для всього сущого, що немовби (als ob) бере участь у дискурсі як рівноправний партнер» (Єрмоленко, 2010: с. 246). Проте і цей пом'якшений варіант здолання антропоцентризму не може збороти його остаточно, й усі закиди щодо екологічної етики будуть залишатися чинними й застосовно до цього формулювання.

Тож, напевне, має рацію В. Кульман, який вважає, що позбутися антропоцентризму стосовно природи взагалі неможливо. На його думку, наше пізнання відбувається в межах людських комунікативних та практичних структур. Ми не можемо вийти далі людського способу осмислення світу. Тому, попри прагнення до об'єктивного пізнання та етичного ставлення до природи, наші спроби завжди будуть опосередковані нашими мовними, концептуальними та дійовими рамками, які за своєю суттю є антропоцентричними. Німецький філософ не заперечує необхідність екологічної етики чи поваги до природи, але вказує на фундаментальне обмеження нашої здатності повністю «зняти» людську перспективу (Kuhlmann, 2010).

Не зрозуміло, як може природи делегувати права людині після того, що вона з нею зробила. Втім, у природи є свої можливості адекватної відповіді людині, звичайно неусвідомлені, але від того не менш грізні. Це і тайфуни, і торнадо, і землетруси, і кислотні дощі, і т. ін. Для прикладу, кислотні дощі з кінця XX століття випадають у країнах Європи, Північної Америки, Азії та Латинської Америки. Їх спричиняють сполуки сірки й азоту. За даними екологів, у Швейцарії від кислотних дощів засихає третина лісів. У Великій Британії від них потерпає 69% букових дерев. У Швеції 18 тис. озер вже отруєно цими дощами, у 9 тис. з них риба частково вимерла, а в 4 тис. — зникла зовсім. І якщо людини хоча вижити у цьому світі, то вона має поводити себе так, щоб «помста» природи була більш м'якою.

У зв'язку з цим можу запропонувати власний екологічний імператив: «Учиняй із природою так, як би ти хотів, щоб вона вчиняла з тобою». У підмурку цього категоричного імперативу, як неважко помітити, лежить своєрідно модифіковане «золоте правило», яке свого часу трансформував Кант у свій категоричний імператив. І хоча німецький філософ вважав, що категоричний імператив неможливо обґрунтувати, певним фундаментом його може слугувати розумний егоїзм.

Варто зробити певні застереження і щодо самого терміна «екологічна етика». Як відомо, етика — це теоретичне осмислення моралі, а ця категорія властива лише міжлюдському спілкуванню. Важко не погодитися з Ю. Габермасом, який вважає, що моральні обов'язки виникають лише в соціальних інтеракціях між здатними до мови та дії суб'єктами (Габер-

мас, 2001: сс. 289—290). Іншими словами, етика можлива лише у суб'єкт-суб'єктних відносинах, а екологія, як відомо, є наукою про ставлення людини до природи, яка не є суб'єктом. Тому антропоцентризм у ставленні до природи є нездоланим. Для того, щоб перевести стосунки людини та природи в етичну площину, природі намагаються приписати статус суб'єкта, тим самим відроджуючи певною мірою різноманітні варіанти пантеїзму, гілозоїзму, фізикалізму тощо.

Інша річ, що ставлення людини до природи опосередковане ставленням до інших людей, так само як і ставлення людини до світу опосередковане ставленням людини до людини. У цьому контексті можливі моральні відносини у людській комунікації щодо природи. І за такого розуміння екологічна етика вже не буде викликати особливих заперечень. Утім, центральна проблема цієї дисципліни так і залишається нерозв'язаною. Чи є природа цінністю сама по собі, а чи вона є цінністю для людини? Якщо ми наполягатимемо на першій тезі, то неодмінно матимемо позицію натуралізму, якщо ж ми поділяємо другу тезу, то цей вибір неминуче призводитиме до антропоцентризму. «Не людина є мірою всіх речей, а все, що нас оточує є мірою нашої людськості», — пише відомий німецький дослідник (Маєр-Абіх, 2004: с. 197). Безперечно, гуманістичний пафос цієї позиції не може залишати нас байдужими. Проте зазначена вище проблема зостається відкритою.

Отже, дилема така: або людина розглядає природу як певний ресурс, вміло гвалтуючи її за допомоги інструментального розуму і цілераціональної діяльності, або природа — це партнер, якому приписується статус суб'єкта, тож ставлення до неї має бути як до рівноправного суб'єкта цінніснораціональної діяльності людини. Іншими словами: або *Homo Faber*, або *Homo Sapience*.

І насамкінець, останнє Кантове запитання: «На що я можу сподіватися?» Хочеться бути оптимістом і вірити, що у людства вистачить сил і розуму, щоб здолати або, принаймні, пом'якшити екологічну кризу і закінчити жахливу російсько-українську війну.

ДЖЕРЕЛА

- Габермас, Ю. (2001). *Філософський дискурс Модерну*. Київ: Четверта хвиля.
Єрмоленко, А. (2010). *Соціальна етика та екологія*. Київ: Лібра.
Йонас, Г. (2001). *Принципи відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації*. Київ: Лібра.
Маєр-Абіх, К.М. (2004). *Повстання на захист природи. Від довілля до спільнот*. Київ: Лібра.
Kuhlmann, W. (2010). *Unhintergebarkeit. Studien zur Transzendentalpragmatik*. Würzburg: Verlag Königshausen Neumann.

Отримано 18.04.2025

Прийнято до друку після рецензування 02.06.2025

Опубліковано 18.08.2025

REFERENCES

- Habermas, J. (2001 [1985]). *Der philosophische Diskurs der Moderne*. [In Ukrainian]. Kyiv: Chetverta Khwyliya. [=Габермас, Ю. (2001). *Філософський дискурс Модерну*. Київ: Четверта хвиля.]
- Jonas, H. (2001). *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age*. [In Ukrainian]. Kyiv: Libra. [=Йонас, Г. (2001). *Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації*. Київ: Лібра.]
- Kuhlmann, W. (2010). *Unhintergebarkeit. Studien zur Transzendentalpragmatik*. Würzburg: Verlag Königshausen Neumann.
- Meyer-Abich, K.M. (2004). *The Uprising in Defense of Nature. From Environment to Common World*. [In Ukrainian]. Kyiv: Libra. [=Маєр-Абіх, К.М. (2004). *Повстання на захист природи. Від довілля до спільноти*. Київ: Лібра.]
- Yermolenko, A. (2010). *Social Ethics and Ecology*. [In Ukrainian]. Kyiv, Libra. [=Єрмоленко, А. (2010). *Соціальна етика та екологія*. Київ: Лібра.]

Received 18.04.2025

Accepted for publication after review 02.06.2025

Signed for printing 18.08.2025

Valerii ZAHORODNIUK,

Doctor of Sciences in Philosophy, Professor,
Head of the Department of Philosophical Anthropology,
H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, NAS of Ukraine,
4, Triokhsviatytska St., Kyiv, 01001
valzag5@yahoo.com
<https://orcid.org/0000-0002-8707-4226>

GLOBAL PROBLEMS OF HUMANITY IN THE CONTEXT
OF THE RUSSO-UKRAINIAN WAR

The article is dedicated to the global problems of humanity in the context of the Russo-Ukrainian War. It shows that the two pressing global problems humanity faces in the 21st century are the problem of war and peace, and the problem of ecology. These problems hold significant theoretical and practical importance. While one problem or the other may take center stage in human history at different times, their undisputed and constant interconnectedness is a well-established fact.

It is argued that the ecological situation in Ukraine is significantly deteriorating due to the Russian-Ukrainian war. However, it's not just about diagnosing the illness. Certain remedies are just as crucial. In the study of global problems, particularly ecological ones, it's important not only to describe these issues but also to engage in philosophical reflection upon them. We should overcome the enlightenment illusion that humans act according to acquired knowledge and that science is a panacea for solving humanity's global problems, especially ecological ones.

The author agrees with the German researcher W. Kuhlmann, who believes that it's impossible to completely abandon anthropocentrism concerning nature in general. In this regard, the author proposes their own ecological imperative: "Treat nature as you would wish it to treat you." This ecological imperative is based on a uniquely modified "golden rule," which Immanuel Kant once transformed into his own categorical imperative.

Certain reservations are justified regarding the term “ecological ethics” itself, as ethics is the theoretical understanding of morality, and this category is inherent only in inter-human communication. Therefore, ethics is possible only in subject-subject relations, and ecology, as it's known, is the science of the relationship between humans and nature, which is not a subject. That is why anthropocentrism in relation to nature remains unconquered.

The relationship between humans and nature is mediated by the relationship with other people, just as the relationship between humans and the world is mediated by the relationship between humans. In this context, a moral relationship in human communication regarding nature is possible. With this understanding, ecological ethics would no longer cause significant objections. However, it is shown that the central problem of this discipline remains unresolved: Is nature valuable in itself, or is it valuable to humans? If we insist on the first thesis, we will inevitably adopt a position of naturalism. If we share the second thesis, this choice will inevitably lead to anthropocentrism. Therefore, it is worth agreeing with the renowned German researcher K.M. Meyer-Abich, who believes that humanity is not the measure of all things. Instead, everything that surrounds us is perhaps the measure of our humanity.

Keywords: *global problems of humanity, war and peace, ecological ethics, ecological imperative, anthropocentrism.*